

ΤΟ ΨΥΧΟΔΡΑΜΑ: Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ*

Κωνσταντίνα Κορφιάτη

Κοινωνική Λειτουργός, Ψυχοδραματίστρια - Κοινωνικοθεραπεύτρια

Ιωάννα Πιπεργιά

Ψυχολόγος, Ψυχοδραματίστρια-Κοινωνικοθεραπεύτρια

Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία προσεγγίζονται θεωρητικά οι έννοιες του Ρόλου και της Κοινωνικής Προσαρμογής· εξετάζεται, θεωρητικά και λειτουργικά, η ψυχοθεραπευτική μέθοδος του Ψυχοδράματος στην Κλασική και, κυρίως, την Ομαδικο-αναλυτική εκδοχή του και, τέλος, μελετάται η εφαρμογή του ρόλου κατά την ψυχοδραματική διαδικασία και ο τρόπος με τον οποίο συμβάλλει στην κοινωνική προσαρμογή.

Θεωρητική προσέγγιση

Το ψυχόδραμα, στην κλασική, και, κυρίως, την Ομαδικοαναλυτική εκδοχή του, αποτελεί μια σημαντική ψυχοθεραπευτική μέθοδο, η οποία συμβάλλει στην ομαλή κοινωνική προσαρμογή του ατόμου· ιδιαίτερη αξία αποδίδεται, κατά την ψυχοδραματική διαδικασία, στην αξιοποίηση του «ρόλου» και τη συμβολή του στο θεραπευτικό αποτέλεσμα.

Το Ψυχόδραμα ορίζεται, από τον εμπνευστή του Jacob Levy Moreno, ως «Μια ψυχοθεραπευτική μέθοδος, η οποία εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο σε ομαδικό πλαίσιο και βασίζεται περισσότερο στη δραματική αναπαράσταση των ψυχολογικών συγκρούσεων του ατόμου, παρά στη λεκτική αναφορά τους». (Moreno, J. L. 1946).

---

* Η συγκεκριμένη δημοσίευση αποτελεί συνεπτυγμένη μορφή της Διπλωματικής Διατριβής της κ. Κορφιάτη, με τίτλο «Η Έννοια του Ρόλου στο Ομαδικο-αναλυτικό Ψυχόδραμα: Η Συμβολή του στην Κοινωνική Προσαρμογή των Μελών», η οποία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της τριετούς Μεταπτυχιακής Εκπαίδευσής της στο Ινστιτούτο Ψυχοδράματος-Κοινωνικοθεραπείας του Ανοικτού Ψυχοθεραπευτικού Κέντρου.

Η εμπλοκή του «ασθενούς» σε μια διαδικασία όπως το Ψυχόδραμα είναι, για τον Moreno, μία σημαντική εμπειρική μάθηση. Ουσιαστικά, πρόκειται για την απεμπλοκή του από την τάση για παθητικότητα, αλλά και της υιοθέτησης του κοινωνικού ρόλου του αρρώστου.

Μέσω της εκδραμάτισης ρόλων οι κινητικές, διαντιδραστικές και αυθόρμητες δυνατότητες του Εαυτού απελευθερώνονται και ο «ασθενής» οδηγείται στη συνειδητότητα και τη δημιουργία σχέσεων σε ένα επίπεδο το οποίο απαιτεί εκφραστικότητα, δημιουργικότητα και αυξημένο βαθμό κοινωνικής προσαρμοστικότητας (Blatner, A. και Blatner, A. 1988, σελ. 79).

Ο Moreno ασχολήθηκε, επίσης, εκτενώς με το θέμα της **κοινωνικής προσαρμογής** του ατόμου, την οποία συνέδεσε με την **έννοια του ρόλου**. Κατά τη Μορενική θεώρηση, η ομαλή προσαρμογή του ατόμου στο κοινωνικό περιβάλλον προϋποθέτει τη σωστή αντίληψη των ρόλων που έχει αναλάβει, η οποία θα τον οδηγήσει στην επιτυχή εκπλήρωση των ρόλων αυτών. Αντιθέτως, η κοινωνική δυσπροσαρμοστικότητα συνδέεται με τη διαστρέβλωση ή την ελλιπή αντίληψη των ρόλων αυτών. Συνεπώς, σύμφωνα με τον Moreno, παθολογική συμπεριφορά θεωρείται αυτή που εγκλωβίζεται μέσα σε παγιωμένους ρόλους και αφορά στη μειωμένη και λανθασμένη αντίληψη της έννοιας και της διάστασης των ρόλων, ενώ υγιής θεωρείται η αυθόρμητη και δημιουργική συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη ικανότητα ευκαμψίας στην εκπλήρωση των ρόλων και τη μεγάλη ευκολία στην εναλλαγή τους. Η αυθόρμητη συμπεριφορά συμβάλλει στην απόκτηση ετοιμότητας για την αντιμετώπιση των πολλαπλών απαιτήσεων της σύγχρονης κοινωνίας και ευοδώνει τη διαδικασία της ομαλής κοινωνικής προσαρμογής του ατόμου (Moreno, L. J. 1965, σελ. 85).

Η έννοια του ρόλου προέρχεται από το θέατρο και είναι άμεσα συνδεδεμένη με δύο από τις βασικότερες ανάγκες του ανθρώπου, το «εκφράζεσθαι» και το «σχετίζεσθαι» μέσω του ρόλου, ο άνθρωπος μπόρεσε να κατανοήσει, να απεικονίσει και να συμβολίσει τη συμπεριφορά του και τις σχέσεις του με τους άλλους. Συναρτάται άμεσα με τις ανθρώπινες σχέσεις διότι κατά τον Robert J. Landy (1993) «ο ρόλος υπάρχει όταν η ανθρώπινη δράση και συμπεριφορά ξεκινάει από τον Εαυτό και απευθύνεται προς τον Άλλον· το στοιχείο αυτό τον καθιστά σημαντικό κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων με τεράστια διαχρονική ισχύ». Η άμεση αυτή συνάρτηση ρόλου και κοινωνικής σχέσης οδήγησε τους ερευνητές στην αξιοποίηση της έννοιας του ρόλου για τη μελέτη των κοινωνικών σχέσεων.

Οι κοινωνιολογικές μελέτες της έννοιας του ρόλου κατέδειξαν ότι, ο ρόλος συνιστά την ανθρώπινη, χαρακτηριστική συμπεριφορά που εκδηλώνεται στο κοινωνικό πλαίσιο. Το θέμα της υιοθέτησης χαρακτηριστικών συμπεριφορών, δηλαδή ρόλων, απασχόλησε αρκετούς μελετητές με σημαντικότερο εξ αυτών τον Bruce J. Biddle (1979), ο οποίος υποστήριξε ότι η τάση των ατόμων να υιοθετούν ρόλους συνδέεται με την ανάγκη δημιουργίας και διατήρησης κοινών προσδοκιών για τη συμπεριφορά του. Από τη συνολική μελέτη του ρόλου, ως προσδοκώμενης συμπεριφοράς, ο Biddle συμπέρανε ότι οι κοινές προσδοκίες των ανθρώπων διαμορφώνουν τους κοινωνικούς ρόλους σε προσδοκώμενους ρόλους· η εκπλήρωση τέτοιων ρόλων έχει ως αποτέλεσμα τη συνέπεια και ομοιομορφία στην κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων, τη διαμόρφωση κοινωνικών προτύπων δράσης και την ομαλή κοινωνική συμβίωση.

Ένας άλλος σημαντικός μελετητής της έννοιας του ρόλου υπήρξε και ο προαναφερθείς Jacob L. Moreno (1951, 1953, 1961, 1965), ο οποίος, προσεγγίζοντας το ρόλο μέσα από το θεωρητικό και κλινικό του έργο, ανέδειξε τις ποικίλες εφαρμογές του τόσο σε κλινικούς όσο και σε εκπαιδευτικούς και εργασιακούς χώρους. Η βασική διαφοροποίηση της Μορενικής αντίληψης του ρόλου, από εκείνης των υπολοίπων μελετητών, κατά τη γνώμη μας, είναι το ότι ο Moreno εκλαμβάνει την έννοια του ρόλου μέσα από τη δυναμική της διάσπαση· υποστήριξε ότι, ο ρόλος δημιουργείται και εξελίσσεται δυναμικά, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προσδοκίες του ατόμου που τον αναλαμβάνει και δεν συνιστά αποκλειστικώς έναν στατικό, διαμορφωμένο και σταθερό τρόπο συμπεριφοράς· συνεπώς η ατομική συμπεριφορά μπορεί να είναι εξελίξιμη και οι κοινωνικές σχέσεις να «απελευθερωθούν» από τα δεσμά των κανονιστικών προτύπων δράσης και να αποκτήσουν αυθορμητισμό και ευελιξία.

Ως κοινωνική προσαρμογή ορίζεται η διαδικασία κατά την οποία το άτομο προσπαθεί να ανταποκριθεί και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις συνθήκες και απαιτήσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος (Φίλιας, Β. Ι. 1980, σελ 17). Σύμφωνα με τη Μαρία Νασιάκου (1982, σελ. 112) ιδανική προσαρμογή θεωρείται εκείνη κατά την οποία, το άτομο αντιμετωπίζει τα προβλήματά του με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναπτύσσει μία αρμονική σχέση με τους άλλους και το περιβάλλον του και παράλληλα ικανοποιεί τις ανάγκες του και διατηρεί την ακεραιότητά του. Ως προς το κοινωνικό σύνολο, η επιτυχία της διαδικασίας αυτής εκφράζεται με την αποδοχή των κοινωνικών αξιών και στερεοτύπων, από το άτομο, και με την ομαλή ενσωμάτωσή του στο κοινωνικό σύνολο.

Η ψυχική ασθένεια, σε πολλές περιπτώσεις, μπορεί να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα στη διαδικασία της ομαλής κοινωνικής προσαρμογής του ατόμου. Πέραν της πιθανής έλλειψης κοινωνικών δεξιοτήτων, που μπορεί να παρουσιάζει ένας ψυχικά ασθενής, η ισχύουσα κοινωνική αντίληψη περί ψυχικής ασθένειας δεν ευδοώνει την κοινωνική αποδοχή του και την ομαλή προσαρμογή του στο κοινωνικό περιβάλλον (Τσαλίκोगλου, Φ. 1987, σελ. 21).

Η Ψυχοδραματική Διαδικασία στο Κλασικό Ψυχόδραμα

Ο Peter F. Kellerman, ορίζοντας το Κλασικό Μοντέρνο Ψυχόδραμα, σκιαγραφεί και τη θεραπευτική διαδικασία που ακολουθείται: Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Kellerman: «Το Ψυχόδραμα είναι μια ψυχοθεραπευτική μέθοδος, κατά την οποία οι θεραπευόμενοι ενθαρρύνονται να συνεχίσουν και να ολοκληρώσουν τις πράξεις τους μόνο μέσω της δραματοποίησης-εκδραμάτισης ρόλων και της δραματικής αυτοπαρουσίασης. Κατά την ψυχοδραματική διαδικασία αναπαριστάται ένας αριθμός σκηνών που περιγράφουν, για παράδειγμα, αναμνήσεις από γεγονότα του παρελθόντος, εσωτερικές συγκρούσεις, φαντασιώσεις, όνειρα, μελλοντικά σχέδια ή την ψυχική κατάσταση του ασθενούς στο εδώ και τώρα. Αυτές οι σκηνές προσομοιάζουν είτε με καταστάσεις της προσωπικής ζωής, είτε με εξωτερικές ψυχικές διαδικασίες». (Kellerman, P.F. 1992, σελ. 20).

Κατά τη διάρκεια της κλασικής ψυχοδραματικής διαδικασίας διακρίνουμε τις εξής φάσεις:

α. Η φάση της Προθέρμανσης (Warm-up Phase) ή η Πριν τη Δράση Φάση (Preaction

Phase). Κατά τη διάρκεια της φάσης αυτής γίνεται η επιλογή του θέματος και του Πρωταγωνιστή της εκδραμάτισης, καθώς επίσης και η προετοιμασία όλων όσων θα συμμετάσχουν στη Δράση.

β. Η φάση της Δράσης (Action Phase) ή η Φάση της Εκδραμάτισης (Enactment Phase).

Κατά τη φάση αυτή, ουσιαστικά, η εσωτερική πραγματικότητα του Πρωταγωνιστή δομείται και αναπαριστάται επί σκηνής μέσω της εκδραμάτισης της προσωπικής του ιστορίας.

γ. Η Φάση του Μοιράσματος (Sharing) ή η Μετά τη Δράση Φάση (Post-action Phase).

Πρόκειται για το λεγόμενο «κλείσιμο» (Closing), που ακολουθεί το πέρας της Εκδραμάτισης· όλα τα μέλη, ο Πρωταγωνιστής και οι υπόλοιποι συμμετέχοντες στη Δράση (Βοηθητικά Εγώ), οι Θεατές και ο Σκηνοθέτης εκφράζουν τις εντυπώσεις, τις σκέψεις, τα συναισθήματά τους καθώς και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν σε σχέση με την εμπειρία που βίωσαν (Goldman, E.E. and Morrison, S.D. 1984, σελ. 6-7).

Στο Κλασικό Ψυχόδραμα ο Ρόλος, ως ένα από τα βασικά στοιχεία της ψυχοδραματικής διαδικασίας, όχι μόνο διακρίνεται σε όλες τις φάσεις της αλλά διατρέχει και μια δική του εξελικτική πορεία.

α. Η Φάση της Προθέρμανσης του Ρόλου (Role Warm-up Phase)

Όταν επιλεγεί ο Πρωταγωνιστής και έχει προταθεί το γενικό θέμα της Εκδραμάτισης, η ομάδα ξεκινά τη διαδικασία Προθέρμανσης του Ρόλου· την προετοιμασία, δηλαδή, κάθε συγκεκριμένου ρόλου, ο οποίος αναδύθηκε από το θέμα που επελέγη και πρόκειται να αναληφθεί και να εκδραματισθεί από τα μέλη. Η Προθέρμανση του Ρόλου αρχίζει με την Παρουσίαση του Ρόλου στην ομάδα (Role Presentation) από τον Πρωταγωνιστή και την Ανάλυση του Ρόλου (Role Analysis) από τον Σκηνοθέτη, ο οποίος προσπαθεί να ερευνήσει, μέσα από αυτά που παρουσίασε ο Πρωταγωνιστής, όλες τις πτυχές του ρόλου και να τον εξετάσει σε βάθος.

β. Η Φάση της Εκδραμάτισης του Ρόλου (Role Enactment Phase)

Κατά τη φάση αυτή απώτερος στόχος είναι η επαναβίωση των εσωτερικών συγκρούσεων του Πρωταγωνιστή και η αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων αντιμετώπισης μιας κατάστασης, με τη διεύρυνση του ρεπερτορίου των ρόλων που αναλαμβάνει.

γ. Η φάση της Απέκδυσης του Ρόλου (The Phase of De-roling)

Κατά την τελευταία αυτή φάση, τα μέλη απεκδύνονται των ρόλων που ανέλαβαν κατά τη φάση της Εκδραμάτισης (Dayton, T. 1994, σελ. 63). Όλα τα μέλη, τα οποία συμμετείχαν στην προηγούμενη φάση αλλά και οι θεατές, χρειάζονται κάποιο χρονικό διάστημα για να αποστασιοποιηθούν συναισθηματικά από την Εκδραμάτιση των Ρόλων. Η απόσταση από την εμπειρία της βίωσης του ρόλου, όπως αυτός αναδύθηκε και εκδραματίστηκε, αποτελεί και τη βασική προϋπόθεση της επεξεργασίας του και της αναζήτησης εναλλακτικών μορφών εκπλήρωσής του.

Η Ψυχοδραματική Διαδικασία στο Ομαδικό-Αναλυτικό Ψυχόδραμα

Το ομαδικό - Αναλυτικό ψυχόδραμα αποτελεί μία πρωτότυπη εφαρμογή και εξέλιξη της Κλασικής Μορενικής Ψυχοδραματικής θεωρίας και πρακτικής· συνίσταται στη σύζευξη της κλασικής ψυχοδραματικής διαδικασίας με την, σαφώς οριοθετημένη Ομαδικο-αναλυτική κατάσταση (Παπαδάκης, Θ. Ν., 1984). Σήμερα, είκοσι χρόνια μετά την αρχική «σύλληψή» του, το Ομαδικο-Αναλυτικό Ψυχόδραμα εφαρμόζεται όχι μόνο εντός του Α.Ψ.Κ. σε όλα τα θεραπευτικά τμήματά του (Θεραπευτικές Κοινότητες, Θεραπευτικό Ενηλίκων, Τομέας Θεραπείας Οικογένειας, Παιδιών και Εφήβων), αλλά και σε χώρους εκτός του Α.Ψ.Κ., από επαγγελματίες που έχουν εκπαιδευθεί στο Ινστιτούτο Ψυχοδράματος-Κοινωνικοθεραπείας του Α.Ψ.Κ.

Θα περιγράψουμε συνοπτικά τη διαδικασία του Ομαδικο-Αναλυτικού Ψυχοδράματος, τις τροποποιήσεις που υφίσταται η κλασική ψυχοδραματική κατάσταση και, τέλος, την καινούργια διάσταση που αποκτά η εφαρμογή του ρόλου, υπό το πρίσμα της Ομαδικο-αναλυτικής θεώρησης.

Η ομαδικο-αναλυτική ψυχοδραματική διαδικασία εξελίσσεται σε τρεις φάσεις, όπως και στην κλασική, αλλά είναι εντελώς διαφορετική η διάταξη και η χρήση του χώρου· έχει, δηλαδή, δυο, σαφώς, οριοθετημένους χώρους· το χώρο της ομάδας και το χώρο της σκηνής.

Οι φάσεις της Ομαδικο-αναλυτικής Ψυχοδραματικής Διαδικασίας

Οι φάσεις της ομαδικο-αναλυτικής ψυχοδραματικής διαδικασίας είναι οι εξής:

α. Η φάση της Ομαδικής Διαδικασίας ή της Προθέρμανσης

Η φάση αυτή εκτυλίσσεται στο χώρο της ομάδας· αυτός σηματοδοτείται από την κυκλική διάταξη των καθισμάτων αλλά και από τον καθορισμένο τόπο, χρόνο, συχνότητα και τη διάρκεια της συνεδρίας, δηλαδή το πλαίσιο της ομάδας (Τσέγκος, Ι.Κ. 1984). Η ομάδα στη φάση αυτή έχει ως σκοπό να βρει το θέμα που θα παίξει, να αναπτύξει το σενάριο και να μοιραστούν οι ρόλοι μεταξύ των μελών. Στο στάδιο αυτό απαιτείται η μεγαλύτερη, δυνατή, συναίνεση μεταξύ των μελών ώστε να περάσουν στην επόμενη φάση· στην ομάδα αναπτύσσεται ένας υψηλός βαθμός επικοινωνίας (λεκτικής και μη λεκτικής) καθώς τα μέλη της ανταλλάσσουν σκέψεις, συναισθήματα, επιθυμίες, φαντασιώσεις. Η δυναμική αυτή ανταλλαγή συνιστά, σύμφωνα με τον Foulkes (1975, σελ. 130), το δίκτυο επικοινωνιών, τη Matrix της ομάδας. Μέσω αυτής της, καθαρά ομαδικής, διαδικασίας, η οποία δημιουργείται, το θέμα που τελικά επιλέγεται να παιχτεί δεν εκφράζει μόνο ένα μέλος της ομάδας, όπως στο Κλασικό Ψυχόδραμα, αλλά όλη την ομάδα σαν μια άλλη διαφορετική και επιπλέον διάσταση. Είναι μια έκφραση της Matrix της ομάδας (Παπαδάκης, Θ. 1984).

β. Η Φάση της Εκδραμάτισης

Η φάση της Εκδραμάτισης τελείται στο χώρο της σκηνής. Στο Ομαδικο-αναλυτικό Ψυχόδραμα ο σκηνικός χώρος είναι ένας συμβατικός και ουδέτερος χώρος, που δομείται κυρίως

φαντασιακά και χρειάζεται για όλη την ομάδα και όχι μόνο για ένα άτομο. Περιλαμβάνει όλη την ομαδική δράση, τόσο αυτή που θα συμφωνηθεί στο χώρο της ομάδας όσο και εκείνη που θα προκύψει αυθόρμητα είτε από τους «ηθοποιούς» είτε από τους θεατές που θα θελήσουν αυθόρμητα να παρέμβουν στα διαδραματιζόμενα. Ο Θαλής Παπαδάκης (1984) υποστηρίζει ότι η εκδραμάτιση, η οποία λαμβάνει χώραν στη σκηνή, είναι ουσιαστικά αναπαράσταση συγκρούσεων και ότι στο Ομαδικό-αναλυτικό Ψυχοδράμα, λόγω της έμφασης στη δομημένη ομαδική διαδικασία, οι συγκρούσεις αυτές αντικατοπτρίζουν κυρίως την ομαδική δυναμική.

γ. Η Φάση της Επεξεργασίας ή της Διορθωτικής Συναισθηματικής Εμπειρίας

Μετά το πέρας της εκδραμάτισης και την επιστροφή των μελών στο χώρο της ομάδας, η ομάδα συνεχίζει την ομαδική διαδικασία, επεξεργαζόμενη τα όσα διαδραματίστηκαν επί σκηνής, αλλά και τα συναισθήματά της· γι' αυτό και η φάση αυτή συνήθως ονομάζεται «η φάση της επεξεργασίας». Πρόκειται για την αρχή του εσωτερικού διαλόγου, δηλαδή τη φάση της διορθωτικής συναισθηματικής εμπειρίας, που πραγματοποιείται μέσα στη Matrix της ομάδας. Είναι η φάση κατά την οποία η ομάδα ξαναβρίσκει το σταθερό της πλαίσιο και τη δομή της (Παπαδάκης, Θ. 1984).

Όπως έγινε εμφανές από τη διαδικασία κατά τη διάρκεια του ομαδικοαναλυτικού Ψυχοδράματος, σημειώνονται οι εξής μεταβάσεις (μετακινήσεις):

- α. από το χώρο της ομάδας (κυκλική διάταξη) στο χώρο της σκηνής, με επιστροφή στο χώρο της ομάδας,
- β. από τη δομημένη ομαδική διαδικασία στην επί σκηνής αυθόρμητη δράση, με επιστροφή στη δομημένη ομαδική διαδικασία, και τέλος,
- γ. από τη Matrix της ομάδας στην εκδραμάτισή της επί σκηνής, με επιστροφή στη Matrix της ομάδας (Παπαδάκης, Θ. 1984).

Οι μετακινήσεις αυτές, απεικονίζουν μια τριπλού χαρακτήρα μετάβαση, η οποία σηματοδοτεί τη δημιουργία ενός μεταβατικού ή ενδιάμεσου χωρο-χρόνου, που «χαρακτηρίζεται από απουσία ορίων, δομικών χαρακτηριστικών αλλά και συγκεκριμένου ρόλου ή ταυτότητας για το άτομο που συμμετέχει» (Tsegos, I.K. 1995). Κατά τη διάρκεια της παραμονής του μέλους στον αδόμητο αυτόν χωροχρόνο «η υπάρχουσα δομή του υφίσταται ένα τράνταγμα, μια δοκιμασία» (Τσέγκος, I.K. 1993). «Το άτομο νιώθει τότε κάπως «χαμένο» με αποτέλεσμα να ωθείται στην αναζήτηση των δικών του ενδυναμωτικών στοιχείων, κινητοποιώντας διαδικασίες που αποσκοπούν στην απόκτηση σθένους αλλά και στην περαιτέρω ισχυροποίηση της εσωτερικής τους δομής» (Tsegos, I.K. 1995).

Επιπλέον, κατά τις μεταβάσεις, αναπτύσσεται ένα είδος «ψυχολογικού παιχνιδιού» μεταξύ των ψυχικών φαινομένων που αναπτύσσονται στο χώρο της ομαδικής διαδικασίας και εκείνων που αναπτύσσονται στο χώρο της εκδραμάτισης. Η μετάβαση από την ομαδική διαδικασία στη σκηνική δράση είναι μια μετάβαση από τη Φαντασιακή λειτουργία (Matrix, όνειρα, φαντασία) στη Συμβολική λειτουργία (δράση, μίμηση, ρόλος, συμβολισμός). Η σταθερή ύπαρξη των δύο αυτών πόλων –του Φαντασιακού και του Συμβολικού– αλλά και η συνεχής διαπλοκή του ατόμου μεταξύ αυτών,

έχει σύμφωνα με τον Ι.Κ. Τσέγκο, ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ορίων στο Εγώ του κάθε μέλους της ομάδας (Τσέγκος, Ι.Κ. 1984).

Όλη αυτή η διαδικασία πιστεύουμε ότι συντελεί στη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα της ομαδικο-αναλυτικής ψυχοδραματικής διαδικασίας

Η Σημασία του ρόλου στις δυο Ψυχοδραματικές Προσεγγίσεις: Συμπεράσματα - Αντιστοιχίες και Διαφορές.

Διερευνώντας την εφαρμογή του ρόλου, κατά τις φάσεις της κλασικής ψυχοδραματικής διαδικασίας, καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα:

1. Το Κλασικό Ψυχόδραμα αποτελεί μια ψυχοθεραπευτική μέθοδο, η οποία επιδρά στο ατομικό και στο κοινωνικό επίπεδο λειτουργίας του ατόμου.
2. Η επίλυση ενδοψυχικών κυρίως προβλημάτων, που δυσχεραίνουν τη διαδικασία κοινωνικής προσαρμογής, αποτελεί σημαντικό θεραπευτικό σκοπό.
3. Ο ρόλος εφαρμόζεται στην ψυχοδραματική διαδικασία ως μέσο επίτευξης επιμέρους ή γενικότερων θεραπευτικών στόχων.

Συγκεκριμένα, κατά τη φάση της Προθέρμανσης ο ρόλος συμβάλλει: α. στη συμβολική απεικόνιση της συμπεριφοράς του Πρωταγωνιστή, αλλά και τη διαμόρφωση του θέματος της εκδραμάτισης, από τα γεγονότα, φαντασίες, όνειρα κ.λπ. της προσωπικής του ζωής, β. στην προθέρμανση του Πρωταγωνιστή και των υπολοίπων συμμετεχόντων στην εκδραμάτιση, ώστε να εμπλακούν στο προτεινόμενο θέμα και να οδηγηθούν στη Δράση, γ. στη συλλογή, από τον Σκηνοθέτη, σημαντικών πληροφοριών για την προσωπικότητα του Πρωταγωνιστή.

Κατά τη Φάση της Δράσης, ο ρόλος συμβάλλει: α. στην εξέλιξη της σκηνικής δράσης, β. στη συμβολική απεικόνιση και τον καθορισμό των σχέσεων Πρωταγωνιστή - Βοηθητικών Εγώ.

Τέλος, κατά τη Φάση του Μοιράσματος, ο εκδραματισθείς ρόλος μπορεί να αξιοποιηθεί, ως σημείο αναφοράς, προάγοντας τη συναισθηματική εκφόρτιση και τη συμμετοχή όλων των μελών στην επεξεργασία της σκηνικής εμπειρίας.

Συμπερασματικά, η συμμετοχή του θεραπευομένου στην ψυχοδραματική διαδικασία μπορεί να αποτελέσει μια σημαντική εμπειρία για την αντιμετώπιση νέων καταστάσεων· τον διευκολύνει στην εκμάθηση, ανάληψη και εκπλήρωση ρόλων, που πρόκειται να διαδραματίσει στη ζωή του, και αυξάνει τον βαθμό της κοινωνικής προσαρμοστικότητάς του.

Τα ανωτέρω συμπεράσματα ισχύουν και για το Ομαδικο-αναλυτικό Ψυχόδραμα. Παρ' όλα αυτά, κατά την εφαρμογή του ρόλου διαπιστώνονται και αρκετές διαφορές ανάμεσα στις δυο ψυχοδραματικές προσεγγίσεις, οι οποίες πιστεύουμε ότι απορρέουν από την εντονότερη παρουσία της ομαδικής διεργασίας που ακολουθείται. Συγκεκριμένα, θεωρούμε το Κλασικό Ψυχόδραμα, ως μια ατομοκεντρική θεραπευτική μέθοδο κατά την οποία οι ρόλοι και η εφαρμογή τους στη θερα-

πνευτική διαδικασία επιλέγονται με κριτήριο τις θεραπευτικές ανάγκες, αποκλειστικώς και μόνο, του Πρωταγωνιστή. Αντιθέτως στο Ομαδικο-αναλυτικό Ψυχόδραμα, το οποίο έχει καθαρά ομαδοκεντρικό χαρακτήρα, η συνολική διαδικασία **είναι ομαδική** και ιδιαίτερα όσον αφορά στην επεξεργασία των ρόλων· η διαδικασία της επιλογής, της ανάλυσης, της ανάληψης και της εκδραμάτισης των ρόλων, διενεργείται από όλα τα μέλη μέσω, μάλιστα, μιας ενεργούς και προσωπικής συμμετοχής τους, ώστε να αφορά στην ομάδα ως σύνολο. Η εκδραμάτιση αποσκοπεί όχι μόνο στην έκφραση ατομικών εσωτερικών αναπαραστάσεων ή συγκρούσεων (ενδοψυχικό επίπεδο λειτουργίας), αλλά, κυρίως, στην αναπαράσταση της Matrix της ομάδας όπου οι εκδραματιζόμενοι ρόλοι αφορούν και αντανακλούν τις σχέσεις των μελών (διαπροσωπικό και διάμεσο προσωπικό επίπεδο λειτουργίας) (Παπαδάκης, Θ. 1984).

Έτσι θεωρείται ότι το Ομαδικοαναλυτικό Ψυχόδραμα είναι μία καθαρά ομαδικού τύπου θεραπευτική μέθοδος, κατά την οποία η Εκδραμάτιση της Ομαδικής δυναμικής αναδεικνύει πλευρές του τρόπου του σχετίζεσθαι του κάθε μέλους της ομάδας.

Μια άλλη βασική διαφορά μεταξύ των δύο ψυχοδραματικών προσεγγίσεων πιστεύουμε ότι είναι η εξής: το Κλασικό Ψυχόδραμα επικεντρώνεται κυρίως στη σκηνική εμπειρία της υπόδυσης διφύρων ρόλων, ως μέσου αύξησης της προσαρμοστικής ικανότητας και κοινωνικοποίησης του ατόμου. Αντιθέτως, το Ομαδικο-αναλυτικό Ψυχόδραμα εστιάζεται, κυρίως, στην **εναλλαγή των ρόλων**, τους οποίους υποδύεται κάθε μέλος της ομάδας, κατά τη διάρκεια της ψυχοδραματικής συνεδρίας. Δεν περιορίζεται, δηλαδή, μόνο στους διάφορους δραματικούς χαρακτήρες, που υποδύεται το μέλος επί σκηνής σε μια σειρά ψυχοδραματικών συνεδριών (π.χ. στη μια συνεδρία υποδύεται τη μητέρα του, την άλλη τον προϊστάμενό του κ.ο.κ.), αλλά κυρίως στους διαφορετικούς ρόλους που το μέλος διαδραματίζει **στο χώρο της ομάδας και της σκηνής**, κατά την ίδια συνεδρία (π.χ. από σιωπηλό και αποσυρμένο μέλος της ομαδικής διαδικασίας, μπορεί να γίνεται ο κεντρικός ήρωας της εκδραμάτισης ή ένας δραστήριος συντελεστής των ομαδικών σεναρίων κ.ο.κ.). Ιδιαίτερως σημαντική θεωρείται η χρονική στιγμή της μετάβασης από τον ένα ρόλο στον άλλο. Η θεραπευτική αξία της εναλλαγής των ρόλων θεωρείται ότι έγκειται, κατά κύριο λόγο, στο αδόμητο μεσοδιάστημα· δηλαδή τη στιγμή όπου οι συμμετέχοντες δεν έχουν ούτε το ρόλο του μέλους ή του συντονιστή, ούτε το ρόλο του συγκεκριμένου δραματικού χαρακτήρα, που υπαγορεύει το σενάριο. Η απουσία –έστω και για περιορισμένο χρονικό διάστημα– συγκεκριμένου ρόλου θεωρείται ότι ευνοεί την ανάδειξη του προσωπικού σθένους των συμμετεχόντων. Οι συνεχείς αυτές εναλλαγές ρόλων οδηγούν στη μεγαλύτερη κατανόηση της διαφοράς μεταξύ **ισχύος** και **σθένους**, **status** και **ρόλου**, οι οποίες ωθούν το άτομο να γίνει πιο ευέλικτο, να αναδείξει τον εαυτό του ως πρόσωπο, δηλαδή ως σχετιζόμενο άτομο και κατά συνέπεια να αναπτύξει την κοινωνική του προσαρμοστικότητα.

Τα ανωτέρω, βέβαια, αναδεικνύουν και την πιο βασική, ίσως, διαφοροποίηση ανάμεσα στο Κλασικό και το Ομαδικο-αναλυτικό Ψυχόδραμα, η οποία αφορά στην αξιοποίηση του ομαδικού πλαισίου στη θεραπευτική διαδικασία. Ενώ στο Κλασικό Ψυχόδραμα αξιοποιείται η συμβολή της ομάδας μόνο για την επίτευξη των ενδοψυχικών θεραπευτικών στόχων, αντιθέτως στο Ομαδικο-αναλυτικό Ψυχόδραμα αξιοποιείται η καλλιέργεια της προσαρμοστικής ικανότητας των μελών στο

κοινωνικό περιβάλλον· όπου η ομάδα μπορεί να λειτουργήσει ως ένας ιδιαίτερος κοινωνικός χώρος μέσα στον οποίο τα μέλη έχουν τη δυνατότητα της εμπειρίας των διαπροσωπικών σχέσεων, της κοινωνικής επαφής και της δοκιμής του βαθμού προσαρμοστικότητας στην ίδια την ομάδα πρώτα, για να ακολουθήσει η βαθμιαία προσαρμογή τους στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Biddle, B. J. (1979). *Role Theory: Expectations, Identities and Behaviors*. New York: Academic Press.
- Blatner, A & Blatner A. (1988) 3rd ed. *Foundations of Psychodrama: History, Theory and Practice*. New York: Pringer Publishing Co. Inc.
- Dayton, T. (1994). *The Drama within: Psychodrama and Experiential Therapy*. Deerfield Beach, Florida: Health Communications, Inc.
- Foulkes, S.H. (1975). *Group Analytic Psychotherapy: Method and Principles*. London: H. Karnac Books Ltd.
- Goldman, E.E. & Morisson, S.D. (1984). *Psychodrama: Experience and Process*. U.S.A.: Kendall/Hunt Publishing Company.
- Kellerman, P.F. (1992). *Focus on Psychodrama: The Therapeutic Aspects of Psychodrama*. United Kingdom: Jessica King Stay Publications.
- Landy, R.J. (1993). *Personal and Performance: The Meaning of Role in Drama, Therapy and Everyday Life*. New York: The Guilford Press.
- Moreno, J.L. (1946) «Psychodrama» Vol. I. New York: Beacon House, p. 77.
- Moreno, J.L. (1951) ed. *Sociometry: Experimental Method and the Science of Society*. New York: Beacon House.
- Moreno, J.L. (1953) ed. *Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*. New York: Beacon House.
- Moreno, J.L. (1961) «The Role Concept. A Bridge Between Psychiatry and Sociology» in Fox, J. (1987) ed. *The Essential Moreno*, cpt. 6. New York: Springer Publishing Company.
- Moreno, J.L. (1965) rev. ed. *Psychotherapie de Groupe et Psychodrame: Introduction The orique et clinique a la socianalyse*. Paris: Quadrige-Press Universitaires de France.
- Νασιάκου, Μ. (1982). *Η Ψυχολογία Σήμερα: 1. Γενική Ψυχολογία*. 2η έκδοση. Αθήνα: Παπαζήση.
- Παπαδάκης, Θ. (1984). *Το Ομαδικο-αναλυτικό Ψυχόδραμα. Η Εκδραμάτιση της Matrix*. Διπλωματική Διατριβή. Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης Αθηνών.
- Τσαλίκोगλου, Φ. (1987) *Ο Μύθος του Επικίνδυνου Ψυχασθενή*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Τσέγκος, Ι.Κ. (1984). *Οι Έννοιες του Φαντασιακού και του Συμβολικού στην Ομαδική και Δυναδική Αναλυτική Διαδικασία*. Παρουσίαση στο Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Ψυχοθεραπεία. Α.Ψ.Κ. 1984.
- Tsegos, I.K. (1993). «Strength, Power and Group Analysis». *Group Analysis*, Vol. 26

(2), p.p. 131-137.

- Tsegos, I.K. (1995). Small, Median and Large Groups in Group Analytic Training: The Training Community of I.G.A. Athens. Proceedings of the Egatin's Study Days. E.G.A.T.I.N.: Ljublsana, October, 1993.
- Tsegos, I.K. (1995). «A Greek Model of Supervision» In M. Sharpe (Ed.) *The Third Eye: Supervision of Group Analytic Groups*. London: Routledge.
- Tsegos, I.K. (1995) a. «Further Thoughts on Group-analytic Training». *Group Analysis*, Vol. 28(3), p.p. 313-326.
- Tsegos, I.K. (1996) b. «Fifty Years of an Amateur Enthusiasm (On the avoidance of the Training and of Professional Identity in T.C.)». *The International Journal for Therapeutic and Supportive Organizations*, Vol. 17(3), p.p. 159-165.
- Tsegos, I.K., Terlidou, Ch., Yerasi, A. (1997). «Why Psychodrama in the Training of a Sociotherapist?» Paper prsented at the Windsor Conference. Windsor, 8-11/9/1997.
- Tsegos, I.K. (1999) «Training Establishing a Professional Identity». In *Therapeutic Communities. Past, Present and Future*. Edited by P. Campling and R. Haigh. London - Philadelphia: Jessica Kingsley.
- Τσέγκος, Ι.Κ. (1999). «Η Ομαδική Ανάλυση». Στο «Σύγχρονες Ψυχοθεραπείες στην Ελλάδα. Από τη Θεωρία στην Εφαρμογή». Επιμέλεια: Π. Ασημάκης. Αθήνα: Ινστιτούτο Προσωπικής Ανάπτυξης. University of Indianapolis. Athens Press, σελ. 419-467.
- Φίλιας, Β.Ι. (1980). *Όψεις της Διατήρησης και της Μεταβολής του Κοινωνικού Συστήματος*. Τόμος Α'. Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη, Νέα Σύνορα.